

ולהלכה כתב השו"ע שמבשלו לאחר מליחתו 'הלב, מתקבץ הדם בתוכו בשעת שחיטה. לפיכך צריך לקרעו קודם מליחה ולהוציא דמו, ולמלחו אחר כך. ואחר כך מבשלו'.

וכן הרמ"א בהג"ה כתב בסתם להקל כארוך (וכן כתב הט"ז בשם רש"ל) והוסיף שיש מחמירים ורק צולין אותו (ואז מבשלים. ש"ר).

ערלת הלב: בסעיף ב' הוסיף הרמ"א 'ונוהגין לכתחלה לחתוך ערלת הלב ולחתוך גידין שבפנים, ואינו אלא חומרא וזהירות בעלמא'.

חשש שכחה בלב מח וכבד

בגמ' (הוריות דף יג עמוד ב): חמשה דברים משכחים את הלימוד: האוכל ממה שאוכל עכבר וממה שאוכל חתול, והאוכל לב של בהמה, והרגיל בזיתים, והשותה מים של שיורי רחיצה, והרוחץ רגליו זו על גבי זו; ויש אומרים: אף המניח כליו תחת מראשותיו. חמשה דברים משיבים את הלימוד: פת פחמין וכל שכן פחמין עצמן, והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח, והרגיל בשמן זית, והרגיל ביון ובשמים, והשותה מים של שיורי עיסה; ויש אומרים: אף הטובל אצבעו במלח ואוכל.

הש"ך (א) הביא בשם התשבץ (תקנח) שלמרות שהזכר חשש זה רק בלב בהמה, הוא היה נמנע גם מאכילת לב עוף. והוסיף הש"ך 'וכן ראיתי נזהרים בזה'. וכן כתבו רבים מן האחרונים כאן פמ"ג, פר"ח, משנ"ב (קע מה).

מח וכבד: הוסיף בבן איש (שניה אחרי מות יא) שזכרים ומעוברות לא יאכלו לב של עוף או בהמה כי הם מטמטמים את הלב והוא הדין למח וכבד. ובכה"ח (כאן ו) כתב לאסור גם לנשים. (וראה עוד כה"ח קנו כח). אמנם בשו"ת משנה הלכות (חלק ג סימן סב) כתב שהמנהג להמנע רק מלב והוסיף 'ואדרבה הצדיקים תלמידי בע"ש הק' ז"ל נוהגים דוקא לאכול כבד בש"ק גם במח מצינו בדברי רז"ל התורה אסרה לנו חזיר והתירה לנו מוחא דשביטא וצ"ע'

סעיף ב: בדיעבד שלא קרעו את הלב

2. **מה דין בשר הלב עצמו כשנמלח, נצלה או בושל ללא קריעה כראוי. והאם לב שבושל עם שמנונית איסור נאסר ממנה.**

בליעת דם בלב במליחה צליה ובישול

בגמ' (פסחים עד ב) 'הלב קורעו ומוציא את דמו. לא קרעו - קורעו לאחר בישולו, ומותר'

ונחלקו הראשונים מתי מועילה לבשר הלב קריעה בדיעבד:

1. **לדעת רש"י** (חולין שם), **רמב"ם** (מאכלות אסורות ו) **רשב"א** (תוה"ב ג, פ א) **אפילו אם יתבשל בדמו, בשר הלב אינו אסור כיון שהגמ' (פסחים עד ב) אומרת שהוא חלק ולא בולע בבישול ודי בקריעה לאחר הבישול להוצאת דמו.**

2. **אמנם לדעת ר"ת** (תוס' שם) דין זה שייך רק בצליית לב אבל לב שבושל בקדרה עם דמו נאסר ולא שייך בו 'שיע ולא בלע' שכן מה שכתבה הגמ' בפסחים על הלב בא לדהות את הראיה לדברי רבא בהיתר מולייתא ואנו שפוסקים בזה כרבה ממילא אין לנו דין שיע להתיר הלב המבושל.

וכן סובר הרמב"ן שהלב אסור אם נתבשל בדמו וטעמו שאפילו שנסבור שהלב הוא שיע, זה דווקא מבפנים אבל מבחוץ עדיין יכול לבלוע ונאסר.

הכשר הלב לאכילה

סעיף א: אופן הכשרת הלב

מהם האיסורים שכרוכים באכילת לב שבושל ללא הכשר כראוי.

סוגי הדמים בלב

הגמ' בכריתות (כ"ב א) מסבירה שבזמן יציאת הנפש של הבהמה הלב שואף דם פנימה ולכן דם זה הוא בכרת ואינו הדם שנמצא בבשר הלב באופן טבעי שהוא דם האברים והוא בלאו.

וברי"ף ובראש גרסו שהדם שבא מעלמא הוא רק בלאו והסביר הפרי מגדים (משבצות זהב סימן עב ס"ק א): ולפ"ז ג' מיני דמים יש ללב.

א. א' המובלע בבשרו. (שהוא דם האברים שמוחר כל שלא פירש)

ב. וא' דם הכנוס בתוך לבו והוא בכרת.

ג. ודם הנמשך אליו בשעת שחיטה מעלמא בלא תעשה.

ועל הבדלת דם הלה שהוא הכרת מדם הבא בעלמא שהוא בלאו כתב הכה"ג שדם הלב הוא צולל והבא מעלמא קרוש.

דם הלב שבושל

במשנה חולין (קט א) 'הלב קורעו ומוציא את דמו, לא קרעו אינו עובר עליו'

- **ברש"י** שם מסביר שאינו עובר עליו בלב עוף כיון שאין בו כזית אבל בלב בהמה יעבור עליו ואפילו לאחר בישולו כדברי ר' זירא בשם רב (כריתות כב א) 'ל"ש אלא בלב עוף, הואיל ואין בו כזית, אבל לב בהמה דיש בו כזית - אסור וחיבין עליו כרת'.

- **אבל בתוספות** (ד"ה 'הלב קורעו') ובר"ן דחה את דברי רש"י מדברי זעירא (במנחות כא) 'דם שבשלו אינו עובר עליו'. ודברי ר' זירא בשם רב בכריתות הם בלב חי ולא מבושל. ובכל אופן פשוט מהמשך הגמ' שהלב המבושל אסור באכילה כשלא הוציא את דמו אלא שלתוס' זהו מדרבנן.

1. **מהי דרך הכשרת הלב לאכילה. והאם הוא מותר בבישול לאחר מליחה. מדוע יש נמנעים מלאוכלו בכל אופן.**

דרך הכשר הלב לאכילה

במשנה חולין (קט א) 'הלב קורעו ומוציא את דמו, לא קרעו אינו עובר עליו'.

כתב הרשב"א והובא בטור (ע"פ המשנה בחולין): 'הלב מתקבץ דם בתוכו בשעת שחיטה, ולפיכך קודם מליחתו צריך לקורעו ומוציא את דמו ואת"כ מולחו'

לגבי בישול הלב לאחר מליחתו כתב הדרכ"מ (ק) בשם הארוך (כלל טו דין ה) שמוותר לבשלו לאחר מליחה ואין לחשוש שיבשלו ללא קריעה. אמנם דעת השע"ד שיש לחשוש שיבשלו ללא קריעה ולכן יש לצלותו קודם הבישול.

וכתב הדרכ"מ 'נראה שאין לשנות מדבריו... אך שמעתי שרבים מקלים ונוהגים לבשלו לאחר מליחה'

הלב הכנוס בתוכו, דהוי דם ממש ולא מקרי דם פליטה. והמנהג להקל, וכן עיקר דגם זה מקרי דם פליטה ושייך למימר ביה כבולעו כך פולטו.

והסביר בדרכ"מ (ה' כן בש"ך ג) שהחילוק בין האוסרים למתירים הוא בטעם היתר הלב, שאם מצד שהוא שיע שאר בשר נאסר. ואם מצד שהדם נתייבש בתוכו שאר בשר מותר. וסיכס הרמ"א שטוב להחמיר ולקלוף במליחה במקום שהיה הלב דבוק.

דין דבוק לרמ"א

כתב הרמ"א 'ויש מחמירין לקלוף קצת במקום שהיה הלב דבוק, וטוב לחוש לדבריהם ולקלוף קצת סביב הלב, ואז הכל מותר. ואין חלוק בין בשר שעם הלב או הלב עצמו, ואין חלוק בין אם הלב סגור או פתוח למעלה.'

וכשאינו דבוק כתב הש"ך (א) שכוונת הרמ"א לקלוף אפילו כשאנו דבוק ככל דין מליחה אמנם במנחת יעקב (כלל כז סעיף ו הובא בפמ"ג) דחה דבריו והעמיד דברי הרמ"א כפשוטם בדבוק. ובאינו דבוק אפילו רש"ל מקל.

4. כנגד מה צריך שישים בלב שנתבשל ללא קריעה. ומה יהיה הדין בלב שנמלח.

לעניין אופן השיעור בשישים:

- **כתב הרשב"א** (תוה"ק ג, ג. ע. ב) 'משערין אותו בכולן לפי שאין אנו יודעים כמה יוצא ממנו.'

- **אמנם בשע"ד** (הובא בדרכ"מ ד) כתב לשער כנגד חלל הלב בלבד שהרי רק בו כנוס הדם האסור ודם הלב עצמו כבר יצא במליחה וגם אין הלב נעשה נבלה למרות שהוא דבוק בדם כיון שלכו"ע מועיל חלקות הלב לפחות שלא יבלע יותר משאר העוף.

וסיכס הדרכ"מ שלמרות שאכן אין הלב נעשה נבלה, המנהג כטור שמשערים כנגד הלב כולו כיון שלא ידעינן כמה נפיק מינה.

השו"ע פסק שמשערים כנגד כולו כיון 'דלא ידעינן כמה נפיק מיניה'.

בלב שנמלח אין כבר דם בבשרו ולכן כתב הט"ז (ה) בשם הרש"ל שמשערים כנגד הדם הכנוס בו בלבד. והט"ז כתב בתחילה שכן עיקר ולבסוף כתב שלמעשה יש להחמיר לשער כנגד כולו שכן פסק מהרי"ל.

וכן הש"ך (ה) הסתפק בזה בדעת השו"ע האם יש לשער כנגד כולו. שמצד אחד פשט דבריו שדיבר לאחר מליחה מצד שני בסיון כ"ב פסק כר"ן שמשערים רק בדם שבחוטין. ולא כטור שכתב שמשערים כנגד כל החוטים. ונשאר הש"ך בצ"ע.

אמנם הפר"ח (ה) הביא סברא זו להקל לשער כנגד חללו בלבד וסיים 'הכי נקטינן'. וכ"כ הפרישה (ה)

5. כשיש שישים בקדרה כנגד הלב, האם הלב עצמו מותר.

כתב הב"י שמשמע מדברי המרדכי שגם לדעת התוס' וסיעתו שאוסרים את הלב כשנתבשל עם דמו, אם יש בקדרה שישים כנגד הלב גם הלב עצמו מותר. וכ"פ בשו"ע.

ובדרכ"מ (ג) כתב בשם שע"ד (כ) שהלב עצמו אסור שדינו כנתבשל בדם חללו. ולא מועיל לו שאר שישים שבקדרה. וכ"פ הרמ"א בהגה 'אפילו בדאיכא ס', הלב עצמו אסור, ויקלוף מעט סביב הלב'.

והסביר הש"ך (ה) שמתייבש הדם בגוף בשר הלב ואינו יוצא.

3. **האו"ה** (הובא בדרכ"מ ח) כתב שאם לכל הפחות לא חתכו אותו למעלה הלב אסור אפילו במליחה כיון שיש לחשוש שהדם פירש בו ממקום למקום. ובדרכ"מ דחה דבריו שדי שמחמירים כר"ת לאסור הלב בבישול אבל בצליה ומליחה מותר בקריעה אפילו כשהיה סגור (ע"פ ש"ך יא). ולענין מה שאוסרים בבישול צ"ע אם מועילה בזה חיתוך חלקו העליון בלבד כאו"ה אלא צריך קריעה ממש (כלומר חיתוכו לאורך ופתיחתו להוציא הדם)

בשו"ע פסק כר"ת להקל רק במליחה ובצליה שבהם אין הלב נאסר בדיעבד כיון שכבולעו כך פולטו ולהחמיר בבישול. 'מלחו ולא קרעו, קורעו אחר מליחתו ומותר אף על פי שנמלח עם הדם שבתוכו, דכבולעו כך פולטו. והוא הדין אם צלאו ולא קרעו, שקורעו לאחר צלייתו ומותר. אבל אם בשלו בלי קריעה, אסור עד שיהא ס' כנגד הלב, דלא ידעינן כמה נפק מיניה'.

וכ"כ בדרכ"מ (ה) בשם הגה"ד, סמ"ק וארוך. (ואם יש שישים כנגדו ראה בשאלה הבאה).

בלב חתוך: כתב עוד הר"ן (על הריף חולין ט) שיש אומרים עוד שהלב שיע הוא בגלל המרקם הדחוס שלו ולא בגלל חלקות המעטפת ולכן אפילו יהיה חתוך לא יבלע.

בליעת איסור בלב

לגבי בליעה משמנונית של איסור הביא הר"ן (על הריף חולין ט) שיש אומרים שהלב שיע גם עבורם ואינו בולע. וכתב הר"ן שיש לחלק ששמנונית 'סריף' ונבלעת ו'שיע' נאמר רק לגבי דם שהוא בעצמו שריק. (וראה הערה על המשך דבריו)

3. מה דין הבשר שנמלח או נתבשל בקדרה עם הלב קודם שנקרע.

לר"ת וסיעתו שהלב עצמו נאסר בבישול ודאי שגם מה הנתבשל איתו נאסר.

ולרש"י וסיעתו שמתירים את הלב עצמו לאחר בישול מצד שאינו בולע, וכס למקלים במליחה יש לדון בדין שאר הקדרה:

- **הרשב"א** (תורת הבית הקצר עג ב) כתב שמה שנמצא אתם בקדרה נאסר כשאין בו שישים כנגד הלב וכן כתב הר"ן (על הריף ט א) 'בקדרה של בשר צריך שישים להתיר שאר החתיכות לפי שהרוטב נכנס לתוכו ומוציא הדם ממנו ומוליכו בכל הקדרה'

- **מרדכי** (הובא בב"י) לרש"י הלב לא אוסר הקדרה כיון שהלב שיע ואינו פולט את הדם החוצה. וכתב הב"י שאין לסמוך על זה להקל.

- **ר' מתתיהו** (הובא בהגש"ד וברמ"א) אפילו במליחה שבה מוסכם שהלב עצמו לא נאסר, שאר בשר שעמו נאסר כיון שהדם הכנוס בלב הוא דם בעין ואינו דם פליטה שנפלט במליחה. וכתב הש"ך (ט) שהוא הדין שאוסרים בצליה (ולא כרש"ל שהקל) וממילא בשר שנצלה עמו צריך נטילה.

השו"ע פסק כרשב"א שהקדרה נאסרת בבישול 'אבל אם בשלו בלי קריעה, אסור עד שיהא ס' כנגד הלב, דלא ידעינן כמה נפק מיניה'.

והרמ"א הביא שיש מחמירין כר' מתתיהו לאסור אפילו במליחה (כולו וכן פסק רש"ל ש"ך י, יא), אך המנהג להקל ולהתייחס לדם זה כדם פליטה (ולא כרש"ל שהחמיר במליחה. ש"ך י) 'ויש מחמירין בו, אפילו במליחה, לאסור שאר בשר שנמלח עמו, ואומרים דלא אמרינן כבולעו כך פולטו גבי דם'

ויש להעיר שלפי מה שפסק שם כה"ח (צב אות ה) להחמיר כחומרות רש"י ור"י, היה נראה לכאורה שאין להקל כקולת נוב"י, אמנם לפי מה שיש לחלק שכאן הספק הוא באיסור דרבנן של דם שבשלן יותר נראה שגם כף החיים יודה להקל.

8. בשר שנמלח עם לב, האם נאסר. ומה דין לב שנפל לציר.

בשר שנמלח עם לב

לגבי הבשר שעמו: השע"ד הסתפק והביא שלדעת ה"ר פריץ נראה להחמיר ולאסור את הבשר כיון שאינו דומה לכבד שהוא מקור הדין להתיר בצליה את הבשר שתחתיו כי שם יש קולא שהכבד הותר לאכילה למרות שכולו דם, משא"כ בדם הלב שלו לא הותר. ובדרכ"מ (n) הסביר שלשיטה זו עדיין אומרים לגבי הלב עצמו כבולעו כך פולטו כיון שלענין זה מועילה לו שיעתו (משא"כ לענין ביטול) ובבשר שנמלח עמו לא שייך היתר זה.

או"ה (טו ב), מהר"א כץ, מהרא"י (הובאו בדרכ"מ ח) : הבשר מותר שכיון שעיקר הדם מתיבש, מה שזב הוא כדם פליטה. ודי בו בקליפה. וכ"כ הש"ך (א) ט"ז (ב).

לב שנפל לתוך ציר:

לפי הטעמים שהובאו לעיל צריך להאסר כיון שלא שייך כבולעו כך פולטו בתוך ציר. אמנם הש"ך (א) הביא שיטה שלישית שהיא דעת הרמב"ן והר"ן לפיה לענין צליה, הלב שיעה לגמרי ולכן אינו בולע כלל וממילא מותר אפילו כשנפל לציר.

אמנם בשפ"ד כתב שלפי זה יש לאסור כשנפל לדם בעין אחר ושהה כשיעור שירתחו. שהקולא לטעם זה בצליה ובמליחה דווקא ולא בכבישה (שהיא כביטול). וכן נקט למעשה.

וכתב הש"ך (ב) שבמליחה הלב עצמו מותר ולא כב"ח שכתב בדעת הרמ"א לאסור הלב גם במליחה.

6. כיצד משערים בשישים כשהלב דבוק בחתיכת עוף. והאם מהדין יש לקלוף כשיש שישים.

הרשב"א כתב 'ואין הפרש בדבר זה בין שהלב דבוק עם העוף ובין שאין דבוק עם העוף לעולם אין משערים בכל העוף אלא בלב לבדו. ושמעתי שיש מחמירין לשער בכל העוף אם הלב דבוק בו. ולא נראין דבריהם'.

והסמ"ק החמיר ולסברתו (הובא בב"י ובטור) החשש אם אין שישים בחתיכה כנגד הלב הדבוק בה יש לחשוש שתהיה איתו חוץ לרוטב ותאסר והיא תשוב ותאסור את החתיכה הסמוכה לה וכך תאסר הקדרה כולה. והטור תמה 'למה נחוש לזה?'

ושורש המחלוקת בזה הוא בדין חנ"נ בשאר איסורים כמובא בסימן צ"ב (סעיף ד), ולסוברים חנ"נ בשאר איסורים הוא דווקא כשהאיסור דבוק בהיתר (או שהיה איתו לבדו מחוץ לרוטב) ואין בו שישים כנגדו כמובא שם ברמ"א.

וסיים הסמ"ק שלמעשה לא מחזיקים איסורא ולכן מחמירים רק בחתיכת העוף שדבוקה בלב ולא בקדרה כולה. והוסיף הב"י שכן דעת המרדכי להקל בשאר הקדרה.

אמנם בדרכ"מ⁽¹⁾ כתב שדעת המרדכי להחמיר שהעוף נעשה נבילה ויש לשער בקדרה כנגד כולו בשביל להתירה וכ"פ בהגשע"ד ואו"ה. ובדרכ"מ⁽²⁾ הביא בשם הגש"ד טעם אחר לאיסור דבוק שהוא ממהר לבלוע מן האיסור (וכ"כ הש"ך יח בטעם החומרא). ונראה שזה שורש החילוק בין השיטות.

קליפת העוף כשיש בו שישים הובאה למעשה בשע"ד והסברא שבשעת המליחה כבר נאסר כדי קליפה. והעיר הדרכ"מ⁽³⁾ שהיא חומרא בעלמא כיון שמה שנבלע במליחה גם נפלט בה. אמנם להלכה הביא בהג"ה שיש לקלוף.

7. עוף שמקצתו מחוץ לרוטב ודבוק לב בחלק שתוך הרוטב, האם משערים כנגד כל העוף.

(ע"פ פת"ש א) נחלקו ר"י ורש"י בהסבר המשנה בחולין קח. (כמובא בטור סימן צב:) בדין טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר שבקדירה ומקצת החתיכה תוך הרוטב שלדעת ר"י הכל מצטרף לבטל הטיפה אפילו שהיא חוץ לרוטב ולדעת רש"י אין הכל מצטרף.

מכאן למד הנוב"י בנידון השאלה בלב שהיה בחלק העוף שברוטב, להקל משתי סיבות:

א. כיון שקיי"ל כר"י שהכל מצטרף.

ב. אפילו לרש"י יש לדון אם הלב אסר את החתיכה כיון שאפשר שגם הלב היה מחוץ לרוטב, וממילא ממה נפשך כל העוף מצטרף להתיר לרש"י. ועוד אפשר שרק חלקו היה תוך הרוטב וכנגד אותו חלק יש שישים במה שתוך הרוטב.

ג. כל החששות הללו מדרבנן כדין דם שבשלו.

ובשו"ת פני אריה דן בשאלה הפוכה שהלב היה תוך הרוטב ובתחילה הקל לצרף את החלק שחוץ לרוטב ואפילו מחוץ לסיר ולבסוף חזר בו והסתפק אפילו בחלק העוף שתוך הסיר וחוץ לרוטב. אמנם לסברת הנוב"י הכל מותר.